

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI
BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM INNOVACIYALAR
MINISTRILIGI
ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI MÁDENIYAT HÁM
TURIZM MINISTRILIGI
ÓZBEKSTAN MÁMLEKETLIK KONSERVATORIYASI
NÓKIS FILIALI**

MUZÍKA HÁM KÓRKEM ÓNER XABARSHISI

ilimiy-metodikaliq jurnal

MUSÍQA VA SAN'AT AXBOROTNOMASI

Ilmiy-uslubiy jurnal

ВЕСТНИК МУЗЫКИ И ИСКУССТВА

Научно-методический журнал

BULLETIN OF MUSIC AND ART

Scientificmethodical journal

№ 1

SHOLKEMLESTIRISHI:

O'zbekiston mamleketlik konservatoriyasi Nokis filiali

- Bas redaktor:** – Allanbaev Rudakiy, professor w.w.a
Bas redaktor orinbasari: – Kamalova Dilduza, filologiya ilimleri boyinsha
filosofiya doktori (PhD)
Juwapli xatker: – Gulmira Palwanova

REDKOLLEGIYA AGZALARI:

- Omonilla Rizaev** – O'zbekiston mamleketlik k'rkem oner ham mad'niyat
institut'i, professor w.w.a.
Hikmat Rajabov – O'zbekiston mamleketlik konservatoriyasi Nokis filiali,
professor w.w.a.
Sayyora Gafurova – O'zbekiston mamleketlik konservatoriyasi, professor
Oydin Abdullaeva – O'zbekiston mamleketlik konservatoriyasi, professor.
Qurbanbay Jarimbetov – Qaraqalpaq mamleketlik universiteti, professor.
Alima Berdimuratova – Qaraqalpaq mamleketlik universiteti, professor.
Ziyada Bekbergenova – OzR IA Qaraqalpaqstan bolimi, professor.
Oqilxon Ibragimov – O'zbekiston mamleketlik k'rkem oner ham mad'niyat
institut'i, professor.
Azizbek Turdiev – O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatm'n jaslar,
mad'niyat ham sport mas'eleleri komiteti baslig'i
orinbasari, filologiya ilimleri boyinsha filosofiya
doktori (PhD).
Allanazar Abdiev – Filologiya ilimlerinin kandidati, Qaraqalpaqstan Respublikasi
xaliq jazirshisi
Artiqbay Erejepov – Nokis qalaliq 1-sanli balalar muzika ham k'rkem oner mektebi,
pedagogika ilimleri boyinsha filosofiya doktori (PhD).
Janabay Marziyev – Qaraqalpaq mamleketlik universiteti, filologiya
ilimleri boyinsha filosofiya doktori (PhD), docent.
Iroda Mirtalipova – OzMK janindagi B.Zokirov atindagi MEKOl, k'rkem
onertanir ilimleri boyinsha filosofiya doktori (PhD).

JAMIYETLIK KENES:

Baxtiyor Sayfullaev	Najimatdin Muxameddinov
Ozodbek Nazarbekov	Najimatdin Ansatbaev
Komoliddin Urinbaev	Gulistan Annaqlicheva
Dawitbay Qurbaniyazov	Rayxan Saparova
Qalbay Turdiev	Paraxat Mamutov

MAZMUNĪ

Алланбаев Р. Миллий мәдеиятымызды рауажландыруу жолында және бир кәдем	3
--	---

MUZİKATANIŲ

Мамутов П.А. Замангәй музика тәлим системасын жетилистириуде рууыйлыктын орны	5
Пахратдинов Ш. Работа над произведением крупной формой	10
Sayidov T. D. Xonandalik ovozing fiziologik va akustik xususiyatlari	14
Мирталипова И.М. Ҳинд мусика назариясидаги товушкатор структураларига бир назар	16
Raimova D.M. O'rta Osiya musiqa cholg'ularining paydo bolish tarixi	20
Расулов М.М. Мусика, теле ва радио дастурларнинг муҳим компоненти ва композицион омили сифатида (тембр, темп, ритм, импульсивлик мисолларида)	23
Matyakubova U.G'. V-XV asrlar markaziy Osiyada musiqa madaniyatining nazariy asoslari	28

KŲRKEM ŲNER

Ражабов Х.Ж. Арсланбай Нажимов ижодига бир назар... ..	33
Matimuratov S.E. Qaraqalpaq kompozitori Kenesbay Abdullaev dōretiwshiligi haqqında	35
Qutekeeva R.A. Qaraqalpaq kōrkem ōnerinde Ilish Xojametovtın tutqan ornı	39
Allaniyazov B.Q. Muzika kōrkem ōneriniń bayteregi (<i>Kompozitor Najimatdin Muxammeddinovtın ōmiri ham dōretiwshiligi haqqında</i>)	44
Чаршемов Ж.А. «Қоблан» балетининг композицион хусусияти	48
Абдуллаева Ш.С. Труд все побеждает	57
Abatbaeva R.A. Qaraqalpaq kōrkem ōnerinde kompozitor Gayıp Demesinovtın tutqan ornı	61
Палўанова Г.А. «Аязий» драмасында кахарман характерин сәулендириўдиц өзине тән қасийетлери	65
Палўанова Г.А. Каракалпакстанда театр режиссурасының пайда болыуындагы миллий дәреклер	68
Muxammeddinov Q. Milliy opera ham balet janrdagi tariyxiy shigarmalar	71
Parmonov D.R. «Doira va urma zarbli cholg'ulari» musiqa san'atining yorqın namoyondasi	75
Каримова И.И. Традиции исполнения музыки Каракалпакского композитора Гаип Демесинова	78

ATQARIŲSHILIŲ ŲNERI

Erejepov A.A. Baqsishılıq kōrkem ōnerinde dōretilgen qosıq ham namalarını jaslar tarbiyasındaǵı ahmiyeti	83
Tnıbaev P.K. Dirijyorlıq kōrkem ōneriniń turleri ham evolyuciyası	87
Шарипова А.Р., Сидикова А.М. К вопросу о фортепианном исполнительском искусстве в Узбекистане	92
Ayubov K.Z. Foniologiya va odam ovozi tasnifi	95
Ziyovutdinova Z.U. XIX asrning ikkinchi yarimida o'zbek xalq cholg'ulari ijrochiligi sohasidagi jiddiy o'zgarishlar	98
Dadaboyev X.M. Xalq cholg'ulari ansambllarini tashkil etish	100
Aliev N.G. Demli saz āsbaplar tariyxı, klassikalıq muzika ham onıń būgingi kündeǵi tutqan ornı	102

Saidxonov A.S. Cholg'u konsert janrı tarıxı va taraqqiyoti	105
Jumabaev A.E. Qaraqalpaq kórkem ónerinde xalıq namalı qosıqlarınm tutqan orm	110

MUZIKA PEDAGOGIKASI

Xojanazarov T. Vokal pedagogikasındagı metodlardı zamanagóy pedagogikaga aylandırıw usılları	115
Ходжаметова Г.И. Задача обучения, воспитания и развития детей в музыкальной школе	117
Botirova X.T. Musıqa ta'limi pedagogikasida o'quvchi yoshlarni ma'naviy-axloqiy ta'lim-tarbiyasini shakllantirish	121
Saidumarov I. Ta'lim-tarbiya va shaxsning ma'naviy kamoloti xususida sharq allomalarining qarashlari	124
Абдисултанов Ж.Дж. Болалар мусика ва санъат мактабларида «Мусика адабиёти» фанини ўқитишда инновацион ёнлашув	128
Матёқубов Э.Г. Мусикада модулли таълим асослари	131
Najmetdinova N.I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning mustaqil musiqiy faoliyatining ahamiyati va mazmuni	137
Iseev R.A. Fortepiano paninin jahon muzika oqıw procesindeki ahmiyeti ham orm	141
Dauletbaev T.K. Milliy saz asbaplarm mektep oqıwshılarma úyretiwidin ahmiyeti	145

JÁMIYETLIK-GUMANITAR PÁNLER

Бекбергенова З.У. Қарақалпақ халық дәстаны «Қырық қыз» хэм хэзирги қарақалпақ драматургиясы	150
Утепова Т.Б. Маданиятлараро мулохот таҳлиллари Европа олимлари назарида	153
Жумашева А.Х. Интерактивные приёмы и формы проведения практических занятий	159
Саденова Г.П. Қарақалпақ паремиологиясында жақсылық концепти	163
Mambetnazarov M.K. Hoja Axmet Yassawiy hikmetlerinin jaslar tarbiyasındagı ahmiyeti	166
Марзияев Ж.К. Мақаланың публицистикалық сыпатламасы	169
Камалова Д.Э. Шығарма композициясында турмыс шынлығын сәулелендириў шеберлиги	171
Мамбетназарова Р.К. Идеино-тематические особенности жанр путешествия в Каракалпакской литературе (на примере «Путешествия в пять стран по океану» Тажсена Изимбетова)	175

JAS IZERTLEWSHILER

Paxratdinov J.A. Kop qırlı talant iyesi	180
Jumamuratova A.A. Qaraqalpaqstanda Opera janrınm tutqan orm	181
Muratbaeva A.A. Jaslardıń muzikalıq intellektın asırıwda muzika sınshısı Gulmaryam Kamalovanın orm	185
Orazalieva G.S. Güllengen dawırde — Jana namalar (Jamil Charshemov dóretpeleri haqqında)	186
Segizbaeva G.Q. Qaraqalpaqstanda daslepki muzikalıq drama janrınm payda bolıwı	188

улы Балтакул (1852-1933), Досымбет Қырқын (1879–1933), Пирнияз йикши (1900–1970) х.б.лар болган [3: 26].

Қарақалпақстанда «театр», «театр труппасы» деген терминлер 1920-жылдың орталарынан баслап тарқала баслады. 1920-жылдың екінші ярымында «Таң нуры» атлы ең биринши миллий театр труппасы дүзилди. Труппаның шөлкемлестириўшиси Зариф Қасимов болды. Қарақалпақ профессионал театры 1930-жыл 30-декабрьден өз жумысын баслаган болса, мине, соннан берли өткен тоқсан жылдан аслам уақыттан берли тамашагөйлерге өзинин сырлы пердесин ашып келмекте [1: 8]. Әлбетте, миллий театрды шөлкемлестириў хәм оның тийкары болган миллий қәнигелерди таярлаў жумысларында бизге өзбек хәм рус мәденияты, көркем өнер гайраткерлери бийбаха жәрдем көрсетти. Т. А. Товстонгов: «Режиссёрдың роли, актёр яки режиссёрдың үстинлиги ҳаққындаги тартысулар қәншелли көп болмасын, өмир соны көрсетеди, драматургия театрдың тийкары болса да, актёр сахна шығармаларының пүткил барлығын қураўшы жанлы тоқыма болса да, бүгинги хәм ертеңги театр тәғдири көбирек режиссёрға байланыслы болып қала береди» [3: 29]. Солай етип биринши миллий театр труппасының дүзилиўи қарақалпақстанда театр режиссурасының раўажланыўына жол ашты.

Пайдаланған әдебиятлар:

1. Алланазаров Т. «Қарақалпақ театрында миллий режиссураиың қәлиплесиўи». – Нөкис: «Билим». 1996-ж.
 2. Пирназаров А. «Режиссура карақалпақского гостеатра имени К. С. Станиславского» (истоки и формирование)
 3. Баяндиёв Т. «Қарақалпақскому театру — 50 лет». – Нукус: «Қарақалпақстан». 1976-ж.
 4. Тұрсынов Б. Драматургия хәм театрымыздың мәселелери. – Нөкис: –1988.
-

MILLIY OPERA HĀM BALET JANRDAĠI TARIYXIY SHĠĠARMALAR

Muxammeddinov Q.

Nökis mámleketlik pedagogikalıq instituti

Annotatsiya. Asarda xalq musiqasi namunalari gavdalandirilgan manzaralar muvaffaqiyatli yoritilgan, lekin rechitativlarda musiqa va nutqning oʻrnatilishida nomuvofiqlik mavjud. Bu asarda kompozitorlar dramatik spektaklning musiqiy uslubidan voz kehdilar. Bu asarda musiqa nafaqat joʻr, balki tashkiliy ahamiyatga ega. Ariyalar oddiy qoʻshiqlar sifatida emas, balki qahramon obrazini yoritish uchun vosita sifatida kelgan.

Kalit soʻzlar. Opera, asar, musiqa, balet, simfoniya, orkestr, ariya, ritm, bastakor, janr.

Аннотация. В произведении удачно выделены сцены, воплощенные образцами народной музыки, но в речитативах наблюдается несоответствие в настройке музыки и речи. В этом произведении композиторы покончили со стилем музицирования драматического спектакля. В этой работе музыка является не только аккомпанементом, но и имеет организационное значение. Арии пришли не как простые песни, а как инструмент для освещения образа героя.

Ключевые слова. Опера, произведение, музыка, балет, симфония, оркестр, ария, ритм, композитор, жанр.

Annotation. The work successfully highlights the scenes embodied by samples of folk music, but in the recitatives there is a discrepancy in the setting of music and speech. In this work, the composers did away with the musical style of a dramatic performance. In this work, music is not only an accompaniment, but also has organizational significance. Arias came not as simple songs, but as a tool to illuminate the image of the hero.

Keywords. Opera, work, music, ballet, symphony, orchestra, aria, rhythm, composer, genre.

Muzika madeniyati insaniyatt n ayyemgi tariyxına barip taqaladı. XVII  sirde dunyalıq h m shirkew qanigelik muzikasının birden bir ajıralıw procesi tamamlandı. N tiyjede operanın j zege shıgıwına imkaniyat tuwıldı. Opera sıyaqlı janrlardıń payda bolıwı muzika k rkem  nerindegi evolyuciya dan derek berip qoymastan, balki, muzıkamn n dunya j zlik  hmiyetinin artıwında, adamlardıń Orta  sirge t n oylaw formalarından  ste aqırın uzaqlasıp, k rkem  nerge bolgan suyspenshiliginin oyamwında h m zamanag y insannın pikirlerin, om tolgamsqa salıwshı mashqalalardı  nlatıwda j miyet oy-orisindegi teren alga ilgerilewdi tastıyıqlaw bolıp tabıladı.

Opera k rkem  nerdin sintetiki t ri — ol teatr, qosıqshılıq, ayaq oyın, muzıkam birlestiredi. Onın k rkem tasir quralları derlik shegara bilmeydi. Payda bolgannan son k p waqıt  tpey opera jetekshi janr sıpatında qalıplesti h m bizin dawirimizge shekem saqlamp qaldı. Operanın tasiri XVII h m XVIII  sir muzikasının rawajlamwına t rtki boldı. Onın tiykarında saz  sbaplarında atqarılatusın j na janrlar- uvertyura, orkestr h m balet syuitası payda boldı. Opera dramaturgiyası, onın obrazlarına jaqın bolgan simfoniya qalıplesti. Opera barqulla j miyetlik keypiyattı, kewil keshirmelerdin  zgeriwshenligin sawlelendirgen. Maselen, j na pikirlerdin eskileri menen soqlıgısıwı, ilim, p n,  debiyattağı  gımlardıń g resi h wij algan sociallıq h m siyasiy t rdegi tariyxıy burılıs dawirlerinde opera  z aldına  hmiyetli mazmun payda etken. Bunday dawirlerde opera saxnası – geyde  zine t n sociallıq basqıstıǵı ideyalıq g resler maydam bolgan [1; 89].

Renessans (oyamw) dawirinde k rkem  neri g llep jasnagan Italiya opera Watanına aylandı.

XVI h m XVII  sirlerde Italiyada payda bolıp, daslepki waqıtları «Muzıkada drama», - dep atalgan opera termini XVII  sirdin ortalarında payda bolgan. Operanın payda bolıwı XVI  sirde saz- sbap j rdemindegi vocal monodiyasının rawajlanıwı menen belgilenedi.

XVII  sirdin operasında barokko estetikası suwretlenip, ol joqarı darejedegi tragediya menen komediyanın aralasqan korinislerin suwretlewi, k plegen effektli dekoraciyaları menen ajıralıp turǵan. XVIII  sirdin basında librettistler operanın dramaturgiyalıq d zilisin qatań reglamentli t rde klassicizm ruwxında reformalaydı. N tiyjede klassikalıq opera-seriya turin mifologiyalıq yamasa tariyxıy qaharmanlıq syujetlerge  zgetken.

Franciyada XVII  sirde J.B.Lyulli h m J.F.Ramo arqalı opera rawajlangan bolsa, Angliyada G.Pyorsell, Germaniyada R.Kayzerlerdin atı menen baylanıslı. Dunya m mleketlerinde operanın janrlıq  zgeshelikleri turlish e payda boladı. Angliyada – balladalı opera, Italiyada – opera buffa, Franciyada – opera komik, Germaniya h m Avstriyada – zingshpil, Rossiyada xalıq turmısına tiykarlangan operalar d retiledi [2; 165].

XX  sirdin 30-jıllarının sonında opera janrı rus kompozitorlarının j rdeminde Ozbekstanga da kirip keledi. 1939-jılı S.Vasilenko h m M.Ashrafiydin «Buran» operası d retilip, tariyxıy waqıyaga aylanadı.

XX  sirdin 70-jıllarının ortalarında opera janrına degen qızıǵıwshılıq Qaraqalpaqstanlı k rkem  ner tarawı qanigelerinin j na janrǵa qol urıwına sebepshi boladı. Atap aytatugin bolsaq, xalqımızdin ullı klassik shayırı  jiniyaz Qosıbay ulının 150 jıllıq toyı qabatında « jiniyaz» atlı operanın daslepki variantı dunyaga keledi. 1974-jılı belgili kompozitor N. Muxammeddinov avtorlıǵında, s z zergeri, Ozbekstan Qaharmam I. Yusupov librettosı tiykarında jazılǵan bul shınarma Qaraqalpaq muzika madeniyatında girewli orındı iyeleydi. Sebebi, bul operanın d retiliwi menen qaraqalpaq muzika k rkem  neri bir basqısh joqarı koteriliwge miyasar boladı [3; 36-92].

N. Muxammeddinov bul shıǵarmada xalıq namaların sheberlik penen paydalangan. Onın professionalhıq sonda, kompozitor namalarga j na boyawlar qosıp, qayta islep, garmoniyalap, qosımsha simfoniyalıq epizodlar menen geypara korinislerge tusinikler beredi. Usınday uylesimlilikke jarata alǵan d retiwshi insan bul miynetinen son qaraqalpaq muzika tariyxındaǵı  lken k rkem  ner sheberi sıpatında j ne bir m rtebe t n alındı. Operada  jiniyazdin watanga,  z xalqına degen suyspenshiligin sawlelendiriw baslı ideya bolıp, shıǵarmanın muzikalı xarakteri obrazlarda, naması h m ritminde ayqın korinip turadı. Operanın uvertyurasında qaraqalpaq xalqının ken peyilligi, sabırlıǵı, k shliligi korinip, j rekti tolqındıratusın nama atqarıladı.

« jiniyaz» operası muzıkası tusinikli, ırǵaqq a bay bolıp, jagımlı lirizm h m milliy  zgeshelikler jamlesken qunlı shıǵarma.

Operadagi jarqin obrazlar – bul Ajiniyaz, Xanzada, Ayb rek, Panaxan, Pirimbiy, Berdi inglis bolip, kompozitor har bir qaharmannin ishki dunyasin, j rek sezimlerin jetik mengerip algan. Olardagi tasirshenlikti aship beriwde simfoniya lıq orkestrge qatan wazıypalardi j klegenligin k remiz. Operanın birinshi kartinasinin  zinde-aq Ajiniyazdin obra ı s wretlenedi. Ol Xiywadagi Sherqazi ham Qutlimurat inaq medreselerin tabisli pitkerip, «Ziywar» laqabi menen elge oralar eken, «Ey, shopan, bergil xabar, jayında eller barmeken» ariyası arqalı  zinin watanına bolgan sagınışın, ata-anası, yarına degen sheksiz muhabbatın tariyipleydi. Xalıq qosıqlarına tiykarlangan bul ariya baslanıwdan-aq  zinin tasirshenligi menen tamashag ydin diqqatın eriksiz  zine tartıp, om quwanışqa b leydi. Bul jerde Ajiniyaz aq otawdin atırasında xalıqtın Nawrız bayramın  tkerip atırğanına gu a boladı.  zinin suyikli shayırın k tken xalıqtın kewil tolgamsları simfoniya lıq orkestr jardeminde k terinki ruwxta atqarıladı. Ajiniyaz xalıq arasınan  zinin suyikli yarı Xanzadam izleydi. Bul waqıyadan xabar tapqan Xanzada quwamshqa b lenip, qosıq aytıa baslaydı. Bul qosıqta Xanzada obrazının ishki dunyasının g zzallığı, tazalıqqa qushtarlığı lirika arqalı s wretlengen [4.93].

«Tumaris» operası. I. Yusupovtın «Tumaris» poeması tiykarında 2013-jılı jazılğan Qurbanbay Zaretdinovtın «Tumaris» operası, Berdaq atındagi Qaraqalpaq Mamleketlik muzıkalı teatri saxnasında tamashag ylerge k rsetildi. Operanın muzika basshısı ham dirijyori A. Abdullaeva, saxnalastırwshı rejissyorlar Q. Abdireymov, J. Sultabaev, xudojnik B. Aytmuratov, xormeyster A. Tolepova, baletmeyster H. Sharipov.

Tumaris obrazın —  zbekstan xalıq artisti Mırzag l Sapaeva,  zbekstanga xızmet k rsetken artist Eliza Aytıniyazovalar, Spargapis obrazın Abat Qalliev ham Otemis Jumanıyazovlar, El agası obrazın Darıbay Xojambergenov, Qayqısrav (Kir  yyemgi pars parshalığına tiykar salğan Jahangirshax) patsha obrazın  zbekstan xalıq artisti Bazarbay Uzaqbergenovlar atqarıp, tamashag ylerdin kewlinen shıgıp kiyatır.

Kompozitor Q. Zaretdinov q nigeligi boyınsha xormeyster bolğanhgı sebepli, operada tiykarğı orındı xor janrına bergen. Bul jerde massagetler q wimi-xalıq bas qaharman sıpatında k rsetilgen, demek, xalıq  z batır, er j rek patshasın Tumaristi qollap-quwatlap, onın menen birge bolıwı xor shıgarmaları arqalı amq k rsetilgen. Xorlar a-kapella, xoral,  skerler xori, saltanath aralas xor bağdarında atqarılardı. Opera avtorının j ne bir  zgesheligi orkestrdin atqarıwshılardıń dawısları menen tenbe-ten atqarılıwı,  piwayı usıl menende saxnalıq waqıyalardı orkestrdin saz  sbapları tembrleri menen amq k rsetiwi. Avtor qaraqalpaq milliy namaların opera janrında orınlı paydalamp, jıraw tolgayların simfoniya lıq orkestrde atqarılıp operanın mazmunın tamashag ylerge anıq jetkerip beriliwinde ham klassik janrdın milliy koloritler menen bayıtıa alğanlığı menen ayırılıp turadı [5. 87].

Balet janrı. Balet — saxnalıq m deniyattın bir turi bolıp, onın mazmum muzıkalı xoreografiya lıq obrazlarda ashıp beriledi. Balettin muzıkası xoreografiya lıq emociyalı – obraz, metroritmikam esapqa alıp, balet librettosı tiykarında jazıladı. Geypara waqıtları xoreografiya lıq sheshimler muzika d retilgennen son da payda boladı.

Balet termini XVI  sirdin sonında Italiyada anıq xarakterdi jetkerip beriwshi, yamasa, bir k riniş penen baylanıştırılğan operadagi ayaq-oyın epizodların belgilew ushın payda bolğan. Birinshi francuz baletlerinde xalıq ham saray ayaq oyınları eski syuitaga kirgen muzıkalı tiykar sıpatında paydalanılğan.

Baletmeyster J. J. Noverdin d retiwshiligi menen balet teatrının reforması tıgız baylamslı. XVIII  sirdin som XIX  sirdin baslarında simfoniya lıq ham opera janrları sıyaqlı balet muzıkası da kennen rawajlanadı. Balet m deniyatının rawajlanıwının sapalı j na basqıştı P. I. Chaykovskiyn d retiwshiligi menen baylanışlı bolıp, kompozitor balet muzıkasına obrazlı mazmun, simfoniya lıq principlerdin rawajlanıwı ham konfliktli dramaturgiyanı kirgizedi. [6; 244-249]

XX  sirdin 30–40-jılları  zbekstanda balet janrının qalıplesiw dawiri boldı.  zbek temalarınan paydalanılıp N. A. Roslavectin «Paxta», E. G. Brusilovskiyn «Gulandan», S. N. Vasilenkonin «Aqbilek» h.t.b. baletler d retiledi.

XX  sirdin 90-jıllarının ortalarında Qaraqalpaqstanga balet janrı kirip keledi. 1996-jılı N. Muxammeddinov muzıkasına, baletmeyster T. Xojasov librettosına birinshi qaraqalpaq milliy «Ayjamal» baleti d retilip saxnağa qoyılardı. Balet eki akt, bes kartinadan ibarat. «Ayjamal» baleti

aradan 21 j l  tip, kompozitor t repinen qayta islenedi. Muzikal q jaqtan h m sogan saykes r n-b ren milliy qaraqalpaq naġısları kestelengen kostyumlar, sul w dekoracijalar menen bayıtılğan opera  zbekstan xalıq artisti, baletmeyster X. Sharipov t repinen saxnalastırıladı. Balet 2017-j lı 29-aprel k ni qayta saxna j zin k redi h m  lken tabısqa erisedi. Ekinshi saxnalastırılıwında opera qaharmanları: Ayjamal – Nigora Sharipova, Qasım – Baxtiyar Nazarov, Erman ġarrı – Baxıttan Dawletov, Orazbiyke – Ayjamal Tolegenova, Dalmenbay – Sultan Duysenbaev, Eshbay – Batır Nietullaev, Sh lımbet – Alisher Qurbanov, Esimbet – Sultan Jubaev, Dosh mbet – Aziz Oteniyazov h.t.b. jas q z-jigitler obrazlard  sheberlik penen jaratıp beriwde  zlerinin  lken  lesin qosqan.

«Ayjamal» baleti. «Ayjamal» — bul epikal q xoreodrama. N.Muxammeddinov balettin dramaturgiyasına, muzikanın k rkem s wretlewshilik roline  lken m ni berip, keneytip h m terenlestirip, haqıyqiy qaraqalpaq milliy baletin d retken.

Bul tragediyalıq sh ġarmanın baslı teması jaslardıń bir-birine bolğan muhabbatı deytuġın bolsaq, ekinshi t repten ana h m bala arasındadı shegara, akelik wazıypasın  mitqan egoist, k zi toymas n psiqawlıq jengen, perzent taġdiri k zine k rinbey qalğan atanın adamgershilikke tuwra kelmeytuġın unamsız h reketleri menen bayıtıladı. Akesi sebepli  miri shiyelenisken eki jas ayrılıqqa duwshar bolıp, jas n wshedey Ayjamal m jb rlikten  mirden k z jumadı. Sh ġarma liriko-epikal q d stanlarga t n lirikalıq, yamasa, ash ql q xoreodrama xarakterinde jazılğan [7; 91-107].

«Ayjamal» baleti ken jobalı, klassikal q xakteri basım sh ġarma. Kompozitor evropa baletinen  lgi alğan halda, qaraqalpaq xalıq namalarından n r alıp, onın r n-b ren bay t replerin  ziniń sh ġarmasında sheber paydalamp, qaraqalpaqtın tungısh milliy baletin jarattı. Bunın ayqın d liyin sh ġarmada qaraqalpaq milliy saz  sbapları bolğan duwtar namaları menen qobız toġawları h m janga jagımlı qaraqalpaq xalıq qosıqlarından paydalanganlıġınan k remiz. Bulardan «Suwġa bargan q z», «Zalım ayrılıq, ayrılıq», «Diydim aman», «M n t men» h.t.b. sh ġarmalar balettin mazmunına say tiyisli orınlarda tasirli obraz jaratıwda paydalamlan.

N.Muxammeddinov professional t rde xalıq durdanalarından orınlı jerinde, kerekli mugdarda paydalamp, obrazdı tasirli etip tamashag ylerdin dıqqatına teren jetkerip bere alğan. Sol sebepli, tamashag yler bunday janrdın birinshi m rtebe guw sı bolıwına qaramastan, baletti amq rawshan t sinip, tolıq qabıllay aldı.

Kompozitor menen baletmeysterdin birgeliktegi miyneti balet mazmunına say tanlap alınğan xoreografiyal q k riniştegi oyın h reketleri, balet formalarında k rinip, qaharmanın psixologiyalıq jagdayların teren ashıp bergen.

Amzlardıń birinde aytıluwınsha alla taala Adam atam jaratqan waqıtta, ogan jandı muzika arqalı inam etken. Usı amzda aytılganınday, xoreografiyal q sh ġarma jaratqanda da d slep muzika, sonınan oyın d retiledi. A. Alimov, T. Adambaevalardıń «Ataqlı sazger» kitabında k rsetilgenindey «d retiwshilik bagdarda muzika – spektakldın arteriya tamırı bolsa, al, oyın, onın tuwğan makan jayı, gewdesi esaplanadı» - dep k rsetiledi. Demek, baletmeyster t repinen oyın muzika tiline k shiriledi, solay etip, muzikam xoreografiyadadı gozzall q h reketler menen  ylestiredi. «Ayjamal» baletinde de kompozitor menen baletmeysterdin birgelikte joqarı professionalıq penen sh ġarmaga jantasıwı n tiyjesinde bas qaharmanlardın obrazı tamashag ylerge kushli tasir etiwine sebep boldı.

Avtorlar sh ġarmadadı bas qaharman Ayjamaldın qaraqalpaq qızına t n bolğan iybeliligin, adepligin, tarbiyalılıġın, ata-anaga h m jas  lkenlerge h rmet-izzet sıyaqlı  lken insanıylıq pazıyletlerin ashıp beredi. Sh ġarmada Ayjamal d slep  z kelesheğine  lken  mitler menen qarawshı, muhabbat sezimlerine bolengen, n wshedey nazik,  lbiregen q z k rinishinde suwretlengen, onın mimika h reketlerinde ayqın k ringen bolsa, al, syujettin dramatikalıq kulminaciyasında  mirdegi n psiqaw, jawız,  z m pin hamme n rseden ustin qoyatugın jaman niyetli adamlardıń qolına tusıp qalğanlıqtan, bas qaharmanlardın obrazı putkilley  zgerip ketedi. Bunda armanları songen, bul  mirdin jawızlıqlarından nalingan, ondadı niyeti buzıq adamlardan j z burğan Ayjamaldın xakteri j zege keledi. Onın pontomimikal q h reketlerinde kozleri lawlap janıp turgan, qahari zaman d sturine qarsı, g zepli q z obrazın k remiz [8; 35].

Shigarmannin tiykarin adamzat ómirin ekige bolıwshi eki qúdiretli kúsh-jaqsılıq penen jamanlıqtın gúresi quraydı. Adamzat dúnyaga kelip esin tamgalı berli dawam etip kiyatırǵan hadallıq penen haramlıq, hawes penen qızǵanısh, keshirimlilik penen óshpenlilik arasındagı mǵngi tartıs súwretlenedi. Yagmy, waqıya dawamında zorlıq kúshlerge qarsı xalıqtın birlesiwı, bir-birine mehir múriwbette bolıp tatıw turmıs keshiriwi sáwlelengen.

Paydalangan ádebiyatlar:

1. *Абдуллаев Р.* Опера драматургияси. – Т: 2007.
2. *Адамбаева Т.* Революцияға шекемги Қарақалпақ музыка. – Нукус: 1976.
3. *Березовчук Ю.* Опера как синтетический жанр (предварительные заметки о психологических предпосылках принципа дополнительности и его роли в музыкальном театре) / Музыкальный театр. Сб. труд., Вып.6 – СПб.: 1991. – С. 36-92.
4. *Палуаниязов П.* История музыкальной культуры каракалпакстана (1925–1950 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата. Исторических наук специальность 07.00.02. – Нукус: 2003.
5. *Nadirova A.* Qaraqalpaq muzika tariyxı. Bilim. 2019.
6. *Ганзбург Г.* О перспективах либреттологии / Музыкальный театр XX века: События, проблемы, итоги, перспективы / Ред.-сост. А.Баева, Е.Куриленко. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 244-249.
7. *Соллертинский И.* Драматургия оперного либретто. / Критические статьи. – М.: Музгиз, 1963. – С. 91-107
8. *Ходжаметова Г.* Музыкальная культура Каракалпакстана периода независимости. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ист.н. специальность 07.00.02. – Нукус: 2007.

«DOIRA VA URMA ZARBLI CHOLG‘ULARI» MUSIQA SAN‘ATINING YORQIN NAMOYONDASI

Parmonov D.R

O‘zbekiston davlat konservatoriyasi Nukus filiali

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston davlat konservatoriyasi «Xalq cholg‘ularida ijrochilik kafedrası «Doira va urma zarbli cholg‘ulari» sinfida professor vazifasini bajaruvchi Ikramov Ilxom Inagamovichning pedagogik, ilmiy-ijodiy, ilmiy-uslubiy, ijrochilik faoliyati yoritilib beriladi.

Kalit so‘zlar: pedagog, dirijyorlik, xalq cholg‘ulari, assisentura-stajirovka

Аннотация: В данной статье рассмотрена педагогическая, научно-творческая, научно-методическая, исполнительская деятельность Икрамова Ильхома Инагамовича, являющийся и.о. профессором по классу «Круговые и ударные инструменты» Государственной консерватории Узбекистана кафедры «Исполнение на народных инструментах».

Ключевые слова: педагог, дирижирование, народные инструменты, ассисентура-стажировка.

Annotation: This article discusses the pedagogical, scientific, creative, scientific and methodological, performing activities of Ikramov Ilkhom Inagamovich, who is acting. professor in the class «Circular and percussion instruments» of the State Conservatory of Uzbekistan of the department «Performance on folk instruments».

Keywords: teacher, conducting, folk instruments, assistantship-internship.

Hayotimizda shunday insonlar uchraydiki, ular hayotini san‘atga, musiqaga bag‘ishlagan fidoiy ijodkorlardir.

Shunday serqirra insonlardan biri O‘zbekiston davlat konservatoriyasi «Xalq cholg‘ularida ijrochilik» kafedrası «Doira va urma zarbli cholg‘ulari» sinfida professor vazifasini bajaruvchi ustoz Ikramov Ilxom Inagamovichdir.